

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญในการศึกษา

กรุงเทพมหานครเป็นเมืองหลวงซึ่งมีการเติบโตของเมืองแบบเอกนคร หรือเมืองโตเดี่ยว (Primate City) ที่มีบทบาทสำคัญทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง เป็นศูนย์กลางความเจริญ ของประเทศในทุก ๆ ด้าน รวมทั้งความพร้อมทางด้านสาธารณูปโภคและสาธารณูปการต่าง ๆ ซึ่งเป็นปัจจัยดึงดูด (Pull Factor) ทำให้เกิดการหลั่งไหลของประชากรจากชนบทเข้ามาสู่กรุงเทพฯ

จุดประสงค์ของประชากรที่อพยพเข้ามาสู่กรุงเทพฯ ส่วนหนึ่งก็เพื่อมาใช้บริการที่สำคัญหรือไม่สามารถเข้ารับบริการให้บริการจากชนบทได้ เช่น สถาบันการศึกษาระดับสูง สถานพยาบาลขนาดใหญ่ สถาบันทางการเงินและธนาคารที่สำคัญ แต่ยังมีกรอบของประชากรอีกส่วนหนึ่งที่เข้ามาสู่กรุงเทพฯ ด้วยปัจจัยผลัก (Push Factor) ในภาคเกษตรกรรม พื้นที่เกษตรกรรมมีจำกัดไม่สามารถรองรับการขยายตัวของประชากรในชนบทได้อย่างเพียงพอ การทำเกษตรกรรมไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร ราคาผลผลิตตกต่ำ รวมไปถึงการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ เป็นผลให้เกิดแรงงานส่วนเกินในภาคเกษตร

การอพยพของประชากรซึ่งเป็นผู้ว่างงานจากชนบทเข้ามาสู่กรุงเทพฯ ก็เพื่อมุ่งหวังการได้รับโอกาสทางเศรษฐกิจที่ดีกว่า ซึ่งต่างก็หวังว่ากรุงเทพฯ จะเป็นแหล่งงานที่สามารถหางานทำได้โดยง่าย ประชากรจำนวนหนึ่งบรรลุเป้าประสงค์โดยสามารถเข้ามาเป็นแรงงานของภาคเศรษฐกิจในระบบ (Formal sector) ได้ แต่ประชากรจำนวนไม่น้อยไม่สามารถจะหางานทำได้ เนื่องจากไม่มีความรู้ ขาดทักษะ รวมทั้งการไม่เอื้ออำนวยของตลาดแรงงาน การประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบ (Informal Sector) จึงเป็นทางออกที่ประชากรเหล่านี้พึงกระทำ ซึ่งจะสังเกตได้จากการค้าประเภทหาบเร่ แผงลอย ที่มีให้เห็นกันทั่วทั้งกรุงเทพฯ

ปัจจุบันเศรษฐกิจนอกระบบมีความสำคัญมากในระบบเศรษฐกิจของประเทศ จากการประมาณค่าของขนาดเศรษฐกิจนอกระบบในปี 1984 พบว่ามีขนาด 235 – 338 พันล้านบาท หรือ ร้อยละ 25 – 40 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจ้างงานด้วยตนเอง (Self – Employment) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจนอกระบบมีจำนวนร้อยละ 36 ของการจ้างงานทั้งหมดในเมือง (วัลลภ , 2541)

ชีวิตของแรงงานเศรษฐกิจนอกระบบ นับว่ามีความสำคัญมากต่อนโยบายพัฒนาประเทศของประเทศกำลังพัฒนา แรงงานเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนที่มียาได้ค้าหรือคนจนในเมือง ซึ่งจากการศึกษาของ The International Labour Organization (ILO) พบว่า หลายๆ เมืองของประเทศในแถบเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กำลังแรงงาน 50 – 60 % ทำงานในภาคเศรษฐกิจนอกระบบในเมือง และจากวิกฤตการณ์เศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในกลุ่มประเทศเหล่านี้มีผลทำให้มีแรงงานเข้ามาในภาคเศรษฐกิจนอกระบบมากขึ้นเนื่องจากถูกออกจากรางานในภาคเศรษฐกิจในระบบ

เศรษฐกิจนอกระบบถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งในวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนในเมือง ไม่ว่าเมืองจะพัฒนาไปทางทิศใด เศรษฐกิจนอกระบบก็จะมีการปรับตัวตามไปด้วยเสมอ การปรับตัวของเศรษฐกิจนอกระบบสะท้อนให้เห็นการปรับตัวของประชาชนในเมืองเพื่อดิ้นรนในการเอาชีวิตรอด ประชาชนออกไปตามท้องถนนเพื่อขายของที่ขายได้ ตั้งร้านขึ้นมาในที่ซึ่งไม่มีงานทำ พวกเขาสร้างงานขึ้นมา ค่อย ๆ เรียนรู้ไปตามกระบวนการที่ไม่มีใครเคยสอน ประชาชนแปรความอับจนเป็นโอกาส เปลี่ยนความไม่รู้เป็นภูมิปัญญา โจรผู้ร้ายและคนว่างงานจึงไม่มีมากกว่าที่มีอยู่ เพราะคนเหล่านี้จึงไม่มีคนอดอยากเร่ร่อนตามท้องถนนมากกว่านี้ เศรษฐกิจนอกระบบยังเป็นการแต่งแต้มสีสันให้กับสังคม ทำให้เมืองมีเสน่ห์มีชีวิตชีวา เพิ่มความคึกคักน่าอยู่อาศัยให้กับเมือง

การวางแผนพัฒนาเมืองของประเทศไทยในปัจจุบัน ต้องคำนึงถึงเรื่องเศรษฐกิจของเมืองเป็นสำคัญ โดยเฉพาะเศรษฐกิจของคนจนเมืองซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในเมือง การศึกษานี้พยายามที่จะมุ่งเน้นให้เกิดการส่งเสริมกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบที่เกิดขึ้นและปรับตัวโดยตัวเองมากกว่าที่จะเข้าไปกีดกันและควบคุม ซึ่งจะเป็นส่วนช่วยส่งเสริมการประกอบอาชีพของคนจนในเมือง ซึ่งจะเห็นได้ว่าในที่สุดแล้ว สภาพหรือทำเลการตั้งถิ่นฐานจะมีความสัมพันธ์กันกับการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้คน ยิ่งถ้ามองในเชิงการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เมืองเข้ามาประกอบด้วยแล้วจะเห็น ได้ถึงการปรับตัวของผู้คนในบริบทของการเป็นเมือง พื้นที่ศึกษาที่สามารถจะทำให้เห็นการปรับตัวของผู้คนได้ดี คือลักษณะของแกนการพัฒนาเมือง (Development Corridor) ในกรุงเทพมหานครฯ ซึ่งในการศึกษาได้เลือกแกนการพัฒนาตามแนวถนนเพชรเกษมที่น่าจะทำให้มองเห็นการปรับตัวของเศรษฐกิจนอกระบบได้ดี และบริเวณถนนเพชรเกษมมีแหล่งชุมนุมชนอยู่หลายแห่งและอยู่ในย่านลักษณะต่าง ๆ กัน เช่น แหล่งชุมนุมชนบริเวณย่านตลาด แหล่งชุมนุมชนบริเวณย่านสถาบันการศึกษา แหล่งชุมนุมชนบริเวณย่านที่อยู่อาศัยใหม่ (บ้านจัดสรร) แหล่งชุมนุมชนบริเวณย่านชุมชนแออัด เป็นต้น ซึ่งเมื่อทำการศึกษาแล้วสามารถนำผลการศึกษาไปเป็นแบบในการใช้ศึกษากิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบในพื้นที่ที่มีลักษณะเดียวกันกับพื้นที่ศึกษา

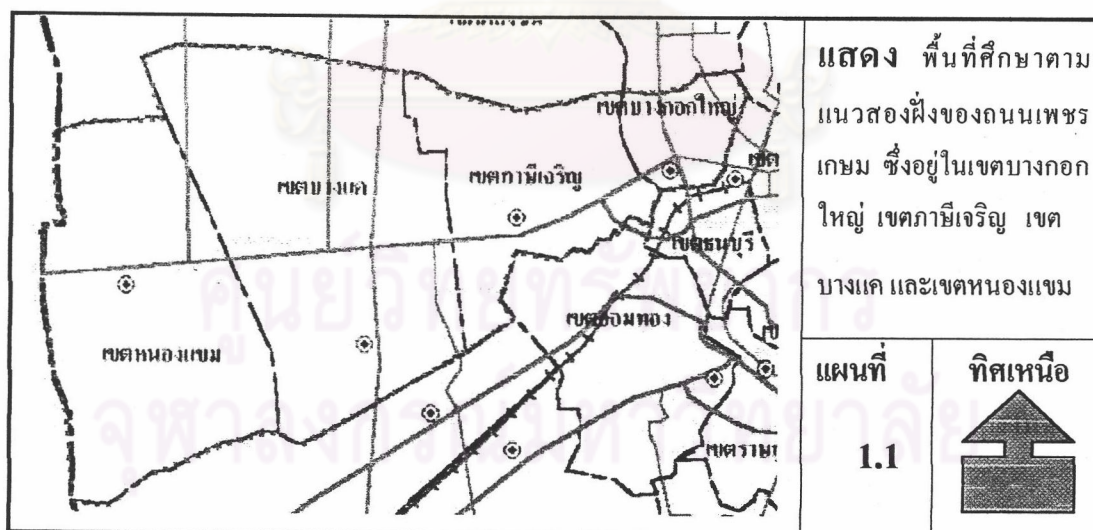
1.2 วัตถุประสงค์

1. ศึกษาพัฒนาการของพื้นที่เมืองและรูปแบบของชุมชนเมืองต่างๆที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษา
2. ศึกษาการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบรูปแบบต่างๆในพื้นที่ศึกษา
3. ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบกับรูปแบบการพัฒนาเมืองในพื้นที่ศึกษา
4. นำเสนอแนวทางและความเป็นไปได้ในการแก้ปัญหาหรือประสานการพัฒนาเมืองกับการรองรับกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบ

1.3 ขอบเขตการศึกษา

- ขอบเขตด้านพื้นที่

ศึกษาการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบทุกประเภทที่เกิดขึ้นในบริเวณพื้นที่เมือง 2 ฝั่งของถนนเพชรเกษม โดยเริ่มตั้งแต่บริเวณสี่แยกท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ ไปสิ้นสุดที่บริเวณจุดตัดของถนนพุทธมณฑลสาย 4 เขตหนองแขม เป็นระยะทางประมาณ 21 กิโลเมตร โดยการศึกษาจะมุ่งเน้นไปที่แหล่งชุมชน

- ขอบเขตด้านเนื้อหา

- 1) ศึกษาพัฒนาการและสภาพของการพัฒนาเมืองตามแผนการพัฒนาทางตะวันตก (ถนนเพชรเกษม)

2) ศึกษาการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษา ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มีรูปแบบในการประกอบการอย่างชัดเจน โดยจะเน้นศึกษากิจกรรมที่เป็นการจ้างงานตนเอง (Self-employed) ที่สามารถพบเห็นได้โดยทั่วไปตามท้องถนน ตามตรอก-ซอย ในเมือง และตามแหล่งชุมชนต่างๆ

3) ศึกษาสภาพโดยรวมของการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบบริเวณพื้นที่เมือง 2 ฝั่งถนนเพชรเกษม ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับพื้นที่เมืองและย่านในลักษณะต่างๆ อย่างไร

4) ศึกษาเจาะลึกในพื้นที่บริเวณแหล่งชุมชน ในรายละเอียดของการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบในแต่ละรูปแบบ ลักษณะ ในเรื่องของประเภทกิจกรรม ลักษณะการประกอบการ ประเภทของผู้ให้บริการ ความจำเป็น ช่วงเวลาที่ประกอบกิจการ

1.4 ขั้นตอนและวิธีดำเนินการศึกษา

1. การศึกษาครั้งนี้เน้นเรื่องการหาข้อเท็จจริง เกี่ยวกับลักษณะของการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษา โดยวิธีการสำรวจ (Survey) ซึ่งในการสำรวจการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบในพื้นที่ศึกษาจะแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน คือ

1.1 การศึกษาการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบในภาพรวมของทั้งพื้นที่ศึกษา โดยการสำรวจจะทำการแบ่งพื้นที่ออกเป็นส่วนๆ ให้มีขนาดที่จะสามารถสำรวจการประกอบกิจการที่เกิดขึ้นในพื้นที่นั้นๆ ได้ครบทุกช่วงเวลาของการประกอบกิจการที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน

1.2 การศึกษาในระดับย่าน ซึ่งเป็นการศึกษาเจาะลึกลงไปในแต่ละพื้นที่ที่มีการเกิดขึ้นของการรวมกลุ่มในการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบ โดยจะทำการเลือกพื้นที่ลักษณะต่างๆ ที่จะนำมาเป็นตัวอย่างในการศึกษาด้วยวิธีการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling)

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล จากหน่วยงานต่าง ๆ โดยแบ่งเป็น

ก. ข้อมูลที่เป็นเอกสาร

- รวบรวมข้อมูลจากเอกสารรายงานและการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบ และเรื่องของการพัฒนาและการขยายตัวของเมือง

- ศึกษาลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ศึกษา โดยการใช้ภาพถ่ายทางอากาศ แผนที่ทางภูมิศาสตร์

ข. ข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม

- ศึกษาโดยการสัมภาษณ์แบบโดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบ Unstructured Interview มีลักษณะเป็นการตั้งประเด็นในการสัมภาษณ์ ซึ่งมีกลุ่มประชากรเป้าหมายคือ

- ผู้ประกอบกิจการของภาคเศรษฐกิจนอกระบบ

การเลือกกลุ่มตัวอย่างของผู้ประกอบกิจการของภาคเศรษฐกิจนอกระบบจะเลือกจากแต่ละพื้นที่ที่เป็นตัวอย่างในการศึกษา โดยอาศัยวิธีการสุ่มตัวอย่างตามจุดมุ่งหมาย (Purposive Sampling) โดยการจำแนกตามประเภทของการประกอบกิจกรรมที่ระบุไว้

- ประชาชนทั่วไป

การเลือกกลุ่มตัวอย่างประเภทผู้ซื้อ ผู้สัญจร และบุคคลทั่วไปที่อยู่ในพื้นที่ที่เป็นตัวอย่างในการศึกษา อาศัยการสุ่มตัวอย่างตามแต่เหตุ (Accidental Sampling) โดยเลือกจากบุคคลที่พบในบริเวณพื้นที่ที่เลือกไว้ตามหัวข้อ 1.2

- หน่วยงานและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

การสัมภาษณ์หน่วยงานและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจะเป็นการสัมภาษณ์ในเรื่องของทัศนคติ ความคิดเห็นและแนวทางในการควบคุมและส่งเสริมที่เกี่ยวกับกรประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบ โดยการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่เทศกิจของแต่ละเขต เจ้าหน้าที่ตำรวจในท้องที่ต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่ศึกษา

3. นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาวิเคราะห์ด้วยเครื่องไมโครคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS/FW (Statistical Package for the Social Sciences for Windows) และใช้การอธิบายในสิ่งที่เกิดขึ้น ซึ่งการศึกษาจะออกมาในลักษณะการวิจัยเชิงคุณภาพ

1.5 แหล่งที่มาของข้อมูล

1. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ได้จากการบันทึก สัมภาษณ์และสอบถาม โดยการสัมภาษณ์ จากการออกสำรวจภาคสนาม โดยมีกลุ่มประชากรเป้าหมายคือ

- ผู้ประกอบกิจการของภาคเศรษฐกิจนอกระบบ
- ประชาชนทั่วไป
- หน่วยงานและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

2. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) จำพวกเอกสาร วารสาร รายงาน บทความ และรายงานวิจัย แผนที่ และภาพถ่ายทางอากาศ จากหน่วยงานราชการและสถาบันต่าง ๆ เช่น

- ห้องสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ห้องสมุดคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- สำนักหอสมุดกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ศูนย์เอกสารแห่งประเทศไทย
- สำนักงานเขตบางกอกใหญ่ สำนักงานเขตภาษีเจริญ สำนักงานเขตบางแค และสำนักงานเขตหนองแขม
- ฯลฯ

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลการศึกษาจะช่วยให้ทราบถึงสภาพทั่วไป บทบาท และความสำคัญ of เศรษฐกิจนอกระบบที่มีต่อพื้นที่เมืองในแหล่งชุมชนต่าง ๆ
2. เพื่อเป็นแนวทางให้หน่วยงานราชการและประชาชน มองเห็นถึงความสำคัญของการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบซึ่งถือเป็นบริการที่อำนวยความสะดวกต่อการดำเนินชีวิตของประชาชนในเมือง
3. เป็นแนวทางในการส่งเสริมการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบซึ่งถือเป็นการส่งเสริมการประกอบอาชีพของประชาชน

1.7 ข้อจำกัดในการศึกษา

เนื่องจากการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบเป็นสิ่งที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง และปรับตัวอยู่ตลอดเวลา ไม่มีข้อมูลที่ระบุแน่นอน ประกอบกับความจำกัดทางด้านเงินทุนและระยะเวลาในการศึกษาวิจัย ดังนั้นในการสำรวจและหาข้อมูลอาจมีความคลาดเคลื่อนไปบ้าง หากการศึกษาในครั้งนี้มีความผิดพลาดประการใดต้องขออภัยไว้ ณ ที่นี้

1.8 นิยามศัพท์

เศรษฐกิจนอกระบบ ในที่นี้หมายถึง การประกอบธุรกิจหรือการประกอบกิจการทุกประเภทที่ไม่ได้รับการคุ้มครองทางเศรษฐกิจอย่างเป็นทางการ ไม่มีการจดทะเบียน ไม่ได้เสียภาษี เป็นการดำเนินการส่วนตัวหรือช่วยธุรกิจในครอบครัวและเป็นกิจการขนาดเล็กที่ไม่ยุ่งยากซับซ้อน การลงทุนน้อยมีการใช้แรงงานมากซึ่งส่วนใหญ่เป็นแรงงานไร้ฝีมือ มีรายได้ไม่มั่นคง